
Turinys

<i>Ižanga. Caroline Moorehead</i>	II
<i>Autorės žodis</i>	17
<i>Pirmasis konvojus. Pagrindinės veikėjos</i>	23
Pirma dalis	27
Antra dalis	151
Trečia dalis	361
Grįžimas namo	399
Kas vyko vėliau	409
Baigiamasis žodis	429
<i>Nuotraukų ir iliustracijų sąrašas</i>	431
<i>Archyvai</i>	436
<i>Šaltiniai</i>	437
<i>Bibliografija</i>	461
<i>Padėka</i>	471

Driščiau spėti, kad Anonimas buvo moteris.

VIRGINIA WOOLF

Sukrečiantis pasakojimas apie pamirštas Holokausto moteris. Išsamiam tyrime Heather Dune Macadam atskleidžia, kaip jaunos merginos viena kitai tiesė pagalbos ranką, kad išgyventų vieną siaubingiausių žmonijos istorijos etapų. Knygoje taip pat gausu išvalgų apie šių mergaičių virsmą moterimis ir jų vaikus – „netiesiogines aukas“.

„NEW YORK TIMES“ BESTSELERIŲ AUTORĖ GAIL SHEEHY

Moteris privalo save užrašyti – aprašyti moteris ir patraukti jas prie rašymo. <...> Moteris turi įrašyti save į tekstą, o sykiu į pasaulį ir istoriją.

HÉLÈNE CIXOUS, „MEDŪZOS JUOKAS“

Ižanga

NIEKAS TVIRTAI NEŽINO ir niekada nežinos tikslaus 1941–1944 m. į Aušvicą išvežtų ir ten mirusių žmonių skaičiaus, nors dauguma mokslininkų sutinka dėl apytikrio vieno milijono. Užtat Heather Dune Macadam kuo puikiausiai žino, kiek moterų iš Slovakijos buvo suvaryta į pirmąjį konvojų, stovyklą pasiekusį 1942 m. kovo 26 d. Stropiai atlikusi archyvinius tyrimus ir pasikalbėjusi su tais, kuriems pavyko išgyventi, ji žino, kad 1942-ųjų pavasarį beveik tūkstantis jaunų mergaičių žydžių, kai kurios ne vyresnės nei penkiolikos metų, buvo suburtos iš įvairių Slovakijos vietovių ir patikintos, jog yra daugiausia keliems mėnesiams siunčiamos į ką tik okupuotą Lenkiją darbuotis vyriausybei. Sugrįžo tik viena kita.

Savo tyrimą H. D. Macadam pradėjo nuo „Yad Vashem“ centre Izraelyje laikomų sąrašų, JAV Pietų Kalifornijos universiteto „Shoah“ fondo Vizualiosios istorijos ir švietimo instituto archyvo* bei Slovakijos nacionaliniame archyve išlikusių liudijimų. Radusi kelias dar gyvas moteris ir pabendravusi su jų giminaičiais ir vaikais, ji įstengė atkurti ne tik pirmuoju konvojumi vykusią

---

* USC Shoah Foundation – The Institute for Visual History and Education, *Shoah* (hebrajų k.) – Holokaustas.

moterų istorijas, bet ir kasdienį gyvenimą bei mirtis Aušvico metais. Užduotį sunkino, o rezultatus įspūdingesniais pavertė dingę dokumentai, skirtingi ir nevienodai užrašyti moterų vardai bei pravardės, taip pat ilgi nuo Antrojo pasaulinio karo prabėgę metai. Autorė neklysta sakydama, jog rašyti apie Holokaustą ir mirties stovyklas nelengva. Tikroviškumo kūriniai suteikia jos pasirinktas pasakojimo būdas bei romanisto teisė laisvai įsivaizduoti scenas ir atkurti pokalbius.

1940–1941 m. ŽIEMĄ KONCERNAS „IG FARBEN“ pasirinko patogiu atstumu nuo geležinkelio stoties bei kasyklų įsikūrusį ir gausiai vandeniui aprūpintą Aušvicą ir jo apylinkes didžiulės naujos dirbtinės gumos ir sintetinio kuro fabriko statybai. Aušvicui lemiamas vaidmuo atiteko ir ieškant „galutinio žydų klausimo sprendimo“ – kaip tik čia, greta paskirtųjų darbo vietų, galėjo būti staigiai žudomi kaliniai ir naikinami jų kūnai. Rugsėji, kai jau pirmuoju bandymu dujomis buvo nunuodyti 850 kalinių ir taip įrodytas ciano vandenilio, dar vadinto „Ciklonu B“, veiksmingumas, pirmasis stovyklos vadovas Rudolfas Hössas jame išvelgė atsakymą į „žydų klausimą“. Stovykloje dirbantys gydytojai patikino, jog nuodijant dujomis bus „išvengta kraujo“, tad jis nusprendė taip apsaugosias savo vyrus nuo nemalonių vaizdų ir traumų, kurias šie gali palikti.

Vis dėlto pirmiausia stovyklą reikėjo pastatyti. Nubraižyti planus paprašyta architekto daktaro Hanso Stosbergo. Vanzės konferencijoje 1942 m. sausio 20 d. Reicho saugumo vyriausioji valdyba paskaičiavo, kad okupavus Europą jų rankose atsidurtų beveik vienuolika milijonų žydų. Kaip teigė Reinhardas Heydrichas, Reicho hierarchijoje nusileidęs tik Heinrichui Himmleriui, jie turėjo būti „deramai įdarbinti, kol paaiškės Galutinis Sprendimas“. Darbui per silpnus, per jaunus ar per senus žudė nedelsdami. Stipres-

niesiems teko dirbti, bet galop nužudydavo ir juos – juk „atgavusi laisvę šio sluoksnio grietinėlė taptų ne kuo kitu, o naująją žydų tvarką skleidžiančiais parazitais“.

Iš visų techniškai nepriklausomų šalių Slovakija trėmimus patyrė pirmoji. Daugiau nei tūkstantmetį priklausiusi Vengrijos karalystei, o po Pirmojo pasaulinio karo – Čekoslovakijai, nepriklausomybę ji paskelbė tik 1939 m. Vis dėlto didžiumą autonomijos šalis išmainė į Vokietijos apsaugą ir ekonominę pagalbą. Prezidentu tapęs katalikų kunigas Jozefas Tiso uždraudė opozicines partijas, įvedė cenzūrą, subūrė nacionalinę gvardiją ir ėmė kurstyti antisemitines pažiūras, stiprėjusias jau nuo Anšliuso, kai į šalį iš Austrijos plūstelėjo kelios žydų pabėgėlių bangos. Per gyventojų surašymą Slovakijoje iš viso suskaičiuota 89 tūkstančiai žydų – 3,4 procento visų gyventojų.

Įsakas 16–36 metų netekėjusioms žydaitėms užsiregistruoti ir nešinėms daiktais susirinkti nurodytoje vietoje iš pradžių nekėlė įtarimo, nors kelios šeimos lyg nujausdamos stengėsi paslėpti dukras. Kai kurioms merginoms netgi patiko mintis apie darbą svečioje šalyje, juolab kad jos buvo patikintos visai netrukus grįšiančios. Jų nekaltas naivumas atvykus prie Aušvico vartų dar labiau sukrečiantis – nebuvo nieko, kas galėtų merginas įspėti apie artėjančią siaubą.

Tą pačią dieną atvyko ir 999 vokiečių iš perpildytos Ravensbriuko stovyklos, kurioje jau plūšėjo penki tūkstančiai kalinių ir visai nebeliko vietos naujiems. Prieš kelionę atrinktos atsakingų asmenų, vėliau jos prižiūrėjo jaunas žydaites, kurios ardė pastatų likučius, švarino žemės plotus, kasė ir vežiojo žemę bei įvairias medžiagas, dirbo ūkio laukuose ir prie gyvulių, šitaip perimdamos lig tol Aušvice plūšėjusių vyrų pareigas, kad šie galėtų imtis sunkesnių užduočių ir stovyklos plėtros. Iš didelių, mylinčių šeimų kilusias, prie švelnaus elgesio ir patogumų pratusias slovakes čia

ujo, išrenginėjo, skuto, auštant ir speigėjant šalčiui kvietė į patikrinimus, vertė basomis klampoti po purvą, kautis dėl maisto davinių, kęsti nepelnytus bausmes, dirbti iki visiško išsekimo, o neretai – ir mirties. Jos alko, sirgo, bijojo. Kaip vėliau pripažino R. Hössas, prižiūrėtojos iš Ravensbriuko „griežtumu, apsileidimu, kerštingumu ir moraliniu pagėdimu toli pralenkė savo kolegas vyrus“. 1942-ųjų pabaigoje dviejų trečdalių moterų iš pirmojo konvojaus nebebuvo tarp gyvųjų.

O Aušvicas vis augo. Žydai plūdo iš visos okupuotos Europos – Prancūzijos, Belgijos, Graikijos, Jugoslavijos, Norvegijos, o vėliau ir Vengrijos: netrukus kas antrą dieną jau atvykdavo po tris traukinius, kiekvienas po pusšimtį vagonų, juose spaudėsi daugiau nei po aštuoniasdešimt kalinių. 1943-ųjų birželį veikė jau keturi krematoriumai, per dieną sunaikinantys po 4736 lavonus. Daugumos naujai atvykusiųjų, šeimų su vaikais ir kūdikiais, kelias vedė tiesiai į dujines krosnis.

Dirbančių slovakų kūnai ir protai ilgainiui sustiprėjo, jos kūrė strategijas, kaip išgyventi, savo noru imdavosi bjauriausių užduočių arba ieškodamos saugumo įsidarbindavo siuvyklose, ūkyje ar stovyklos administracijoje, taip išvengdamos kasdienio atsikratymo silpniausiais, ligotais ar išsekusiais ir dirbti nebetinkamais asmenimis. H. D. Macadam tai vadina „išlikimo sūpuoklėmis“. Tos, kurioms nusišypsojo sėkmė, įsitaisė dirbti „Kanadoje“ – taip ironiškai kalėjimo žargonu buvo vadinami sandėliai, kuriuose naciai laikė iš atvežtų žydų atimtą nuosavybę, – visiems buvo nurodyta iš namų pasiimti 30–45 kilogramus reikalingiausių daiktų. Plataus tinklo sandėliuose stūksojo kalnai antklodžių, paltų, akinių, indų, gydymo įrankių, siuвамųjų mašinų, batų, rankinių laikrodžių ir baldų: gudresni ar laimesnesni kaliniai ir kalinės dirbo keliomis pamainomis, ruošdami krovinius, kuriuos traukiniai išgabendavo atgal į Vokietiją. Vėliau apskaičiuota, kad kiekvieną

savaite į Berlyną išvykdavo mažiausiai du vagonai, kurių kiekviename – maždaug po toną vertingų daiktų.

Namie likusios slovakų šeimos dar ilgai nežinojo, kur išvežtos jų dukterys. Keisti namiškius pasiekiantys atvirukai su mįslingomis užuominomis apie seniai mirusius giminaičius glumino, bet daugelis tėvų stengėsi tikėti, kad jų dukros saugios ir aprūpintos. Vis dėlto bėgant mėnesiams daugėjo būgštavimų, kuriuos tik dar labiau stiprino nauji ištisų šeimų trėmimai. Viena labiausiai sukrečiančių H. D. Macadam knygos scenų – šeimos narių atvykimas į Aušvicą. Ten dirbančios moterys su siaubu sutiko tėvus, brolius ir seseris, puikiausiai žinodamos, koks likimas jų laukia.

Daug rašyta apie Aušvicą, kovas dėl išlikimo, šiltinę, nuodijimą dujomis, be paliovos prastėjančias gyvenimo sąlygas, badą ir žiaurumą. Siaubo nesišalina ir H. D. Macadam. Tokios knygos kaip ši gyvybiškai svarbios: šiandienos skaitytojams jos primena įvykius, kurių pamiršti nevalia.

Šioje knygoje išsamiai aprašoma ir Slovakijos trėmimų priešistorė, žydų bendruomenės gyvenimas prieš karą, stiprėjantis jų persekiojimas ir dukras išvykti rengusių šeimų nekaltas naivumas. Autorė jausmingai aprašo širdgėlą išgyvenusiujų, kurios grįžusios namo neberado gyvų tėvų, tik parduotuves užkaltais langais ir durimis, o namus ir kitą nuosavybę – užgrobtus kaimynų. Iš visų Slovakijoje prieš karą gyvenusiu žydų žuvo septyniasdešimt tūkstančių – daugiau nei aštuoniasdešimt procentų bendruomenės, o vienpartinis pokario režimas uždraudė bet kokias kalbas apie Holokaustą. Pirmojo konvojaus keleivės namus paliko dar visai mergaitės. Po pusketvirtų metų grįžo be laiko susenusios, daug regėjusios ir išskentusios moterys. Kilo įtarimų: ko jos griebėsi, kokių kompromisų su savo sąžine padarė, kad liko gyvos ir nemirė kaip kitos?

Šios puikios knygos pabaigoje yra epizodas, kuris ilgam įstriniga atmintyje. Viena iš jaunų moterų, Linda, ištvėrusi Aušvicą ir

daugeliui mirtimi pasibaigusius kankinimus, kirtusi chaoso apimtų ir karo nualintų valstybių sienas, vis bijojusi būti išniekinta, galop atsiduria traukinyje namo. Vagonai perpildyti grįžtančių pabėgėlių, tad ji užsikeberioja ant stogo ir ten, aukštai, nuo pamažu judančio vagono viršaus žvelgia į horizontą, kuriame nematyti nei spygliuotos vielos, nei stebėjimo bokštelių, nei ginkluotų sargybinių. Ji suvokia pagaliau esanti laisva; jau pavasaris ir ima žaliuoti medžiai.

Caroline Moorehead

Autorės žodis

„TRUPUTĮ PER VĖLU“, – vokiškai ištaria Ruzena Gräber Knieža. Sutraška telefono linija. Vertėjaujantis mano vyras gūžteli pečiais. Tuomet Ruzena iš visų pirmuoju traukiniu į Aušvicą išvežtų moterų buvo pirmoji, kurią man pavyko rasti ir pakalbinti. Jos numeris stovykloje buvo 1649. Prieš kelis mėnesius ji buvo sutikusi duoti interviu mano kuriamam dokumentiniam filmui apie pirmąsias Aušvico mergaites. Deja, pokalbiui vykti į Šveicariją man sukliudė sveikata. O dabar negalavo ji.

Stengiuosi jai paaiškinti, jog man labiausiai rūpi pasikalbėti apie Slovakiją ir apie tai, kaip šalies vyriausybė subūrė ir išdavė merginas, tarp kurių buvo ir pati Ruzena. Moteris atsidūsta ir atsako nebenorinti prieš mirtį galvoti apie Aušvicą. Jai devyniasdešimt dveji – neįsivaizduoju, kaip galėtume ją kaltinti?

Išsiunčiu Ruzenai padėkos atviruką ir susirandu jos liudijimą „Shoah“ fondo archyve. Liudijimas vokiečių kalba. Galime išsiversti, bet archyve ne tie klausimai, kurie man rūpi ir kurie kilo prieš daugiau nei dvidešimt penkerius metus, 1992-aisiais, kai susipažinau ir dirbau su Rena Kornreich Gelissen, pirmojo konvojaus keleive. Nuo tada, kai parašiau knygą „Renos pažadas“ (angl. „Renā's Promise“), su manimi susisieikė ir kitų pirmuoju konvojumi važiuusių moterų artimieji, norėdami pasidalinti savo

mamų, močiucių, tetų bei pusseserių istorijomis. Kildavo vis daugiau klausimų. Filmavau ir įrašinėju pokalbius su tomis šeimomis, bet tam, kad išgirsčiau atsakymus į klausimus, pirmiausia turėjau gauti tų moterų – ir jų artimųjų – sutikimą bendrauti. Suprantu giminaičių norą jas apsaugoti: jei ištvėrei Aušvice ir mirties stovyklose trejus metus, kodėl dabar, skaičiuodama dešimtąją gyvenimo dešimtį, turėtum galvoti apie pereitą pragarą? Praeities šmėklas žadinančiais klausimais nenoriu nieko skaudinti, juolab – tų nepaprastų moterų.

Po pokalbio su Ruzena prabėgus metams, išsiunčiau elektroninius laiškus moterų vaikams, klausdama, ar kuris nenorėtų 75-ųjų pirmojo konvojaus išvykimo metinių proga pakartoti savo motinos kelionės iš Slovakijos į Aušvicą. Susidomėjusiųjų atsakymų buvo nemažai, bet galop liko maža, glaudi trijų šeimų grupelė: Ernos ir Felos Dranger sūnūs Avis ir Akiva iš Izraelio, Idos Eigerman Newman šeima iš JAV (Sharon, Tammy ir pastarosios vaikai Daniella ir Jonathanas) ir Martos F. Gregor dukra Orna iš Australijos. Likus vos kelioms savaitėms iki sutartos mūsų susitikimo datos, sužinojau, jog 75-ųjų metinių minėjimo ceremonijoje kaip garbės viešnia dalyvaus jau devyniasdešimt dvejų sulaukusi Editha Friedman Grosman (kalinės numeris 1970). Po kelių dienų mudvi su Editha jau kalbėjomės per „FaceTime“. Greitai susidraugavome, ir ji patikino mielai su manimi ir mano operatoriais susitikianti Slovakijoje. Po dviejų savaitių mes susėdome sovietmečio pradžioje statyto blokinio viešbučio kambaryje nušiurusiomis baltomis sienomis ir pasibaisėtiniu interjeru, ir pagaliau uždaviau jai klausimus, kurių prieš dvidešimt penkerius metus nesumočiau paklausti Renos Kornreich (kalinės Nr. 1716).

Kaip ir Rena, Editha – energinga, sumani ir guvi. Ne moteris, o mažas paukštelis, gyvybe pripildantis visą kambarį. Slovakijoje

praleistas laikas lyg viesulu mudvi nešiojo tai į barakus, kur ji ir kitos merginos buvo įkurdintos, tai į geležinkelio stotį, iš kurios buvo išvežtos. Metinių minėjimo ceremonijose susitikome su Slovakijos prezidentu ir ministru pirmininku, Izraelio ambasadoriumi Slovakijoje ir kitų išgyvenusiujų vaikais. Pagarba, ašaros ir apsikabinimai suartino buvusių kalinių vaikus – tuos, su kuriais atvykau aš, ir tuos, kurie tebegyveno Slovakijoje. Savaitei baigiantis, mano vyras tarė: „Dokumentinio filmo per maža. Turi parašyti knygą.“

Rašyti apie Aušvicą nelengva. Tai ne toks projektas, kokio imtumėisi lengva ranka, bet turėdama Edithą ryžausi pamėginti. Vis dėlto knyga – ne vien jos prisiminimai, tai turėjo būti pasakojimas apie visas tas moteris bent jau tiek, kiek informacijos apie jas sugebėsiu surinkti ir įpinti į šią sudėtingą istoriją. Radusi dar vieną išgyvenusiąją, Kanadoje įsikūrusią Ellą Rutman (kalinės Nr. 1950), nuskridau į Torontą suburti abiejų moterų draugėn. Editha ir Ella viena kitą prisiminė, tačiau net sulaukusios solidaus amžiaus bendravo atsargiai. Tikėjau, kur kas šiltesnio ryšio, tačiau supratau, kad Aušvice Editha Ellos nemėgo. Nejaukus atstumas tarp jų tvyrojo tol, kol abi pradėjo pro didinamąjį stiklą tyrinėti ant jų kairiųjų dilbių išstatuirus numerius.

„Maniškis toks išblukęs, kad nebeįžiūriu, – prisipažino Editha.

Bluko ir prisiminimai. Vis dėlto tiesą galima užčiuopti – jei tik žinai, kur ieškoti. Vieną dieną, kai abi su Editha žiūrėjome senas nuotraukas, pastebėjau R. G. Kniežos veidą.

– Pažinojote Ruzeną? – paklausiau.

– O kaipgi! – atsakė Editha tokiu tonu, lyg tai būtų savaime suprantama. – Mokėmės vienoje klasėje su Ruzena ir jos vyru Emiliu Knieža, likome draugai ir po karo. Emilis buvo rašytojas, visai kaip mano vyras. Lankydavomės pas juos Šveicarijoje.

Taip viskas ir prasidėjo.

•

DAUGUMA ŠIŲ MOTERŲ viena kitą pažinojo ir prieš Aušvicą – gyveno tuose pačiuose miesteliuose ar kaimuose, lankė tas pačias mokyklas ar sinagogas. Tačiau „Shoah“ fondo archyve saugomuose liudijimuose retai minimos mergautinės pavardės. Pasitaiko, kad liudininkė pavadina mergaitę pravarde ar apibūdina draugės išvaizdą, bet neaišku, ar kalbama apie vieną iš atvykusių pirmuoju konvojumi. Margie Becker (kalinės Nr. 1955) liudijimas – vienas tų retų atvejų, kai beveik be išimčių minimi vardai ir pavardės mergaičių, su kuriomis augo Margie ir Editha. Klasės nuotraukoje daugumą jų Editha atpažino. Kol toje nuotraukoje neišvydau jų drauge, man nė nedingtelėjo Edithos paklausti, ar ši nepažinojo Ruzenos: vežamųjų sąrašė prie Ruzenos vardo nurodytas visai kitas miestas. Nė nežinojau, kad vaikystėje ji gyveno ir Humenėje. O kad būčiau leidusis į šią kelionę joms visoms tebesant gyvoms...

Man jau baigiant redaguoti šią knygą, ateina elektroninis laiškas.

Pirmajame konvojuje buvo ir mano senelė. Prisimenu jos mums pasakotas istorijas. Ji buvo užrašiusi prisiminimus apie trėmimus, bet vėliau juos išmetė sakydama, kad niekas ja nepatikės. Išliko pirmasis rašytinio jos liudijimo puslapis, kurį tebesaugau. Senelė buvo vardu Kornelia (Nicha) Gelbova ir gyveno Slovakijoje, Humenės mieste. Gimimo metai – 1918-ieji.

Vos po kelių akimirų, atsidariusi „Excel“ dokumentą, kuriame turiu susirašiusi visų merginų vardus, pavardes, gimtuosius miestus ir amžių, išvystu Kornelios Gelbovos vardą. Originaliame sąrašė, saugomame „Yad Vashem“ centre Jeruzalėje, ji buvo pažymėta 232-u numeriu. Dar didesnė staigmena – jos seserį liudijime

minėjo Ruzena Gräber Knieža. Jos buvo Ravensbriuko stovykloje. Abiejų merginų vardai – tame pačiame puslapyje, kaip ir dar trijų, su kuriomis netrukus išsamiai susipažinsite: Edithos ir Leos Friedman bei jų bičiulės Adelos Gross. Tame pačiame puslapyje minimos ir dar dvi mergaitės, kurias jau pažįstate: Rena Kornreich ir Erna Dranger.

Rašant knygą didžiausias mano rūpestis – duomenų tikslumas. Neramu dėl teisingų datų, chronologinės įvykių sekos ir kuo tikslesnio įvykių atpasakojimo. Editha mane ramina: „Visko tiksliai perteikti nepavyks. Nepavyktų niekam. Visko tiesiog per daug. Nenurodysi datos – ir kas? Tai įvyko. To gana.“

Tikiuosi, taip ir yra.

Šiame pasakojime susipina kelios istorijos. Pagrindą sudaro mano pokalbiai su liudininkais, išgyvenusiais kaliniais ir jų šeimomis, taip pat liudijimai, rasti „Shoah“ fondo archyve. Norėdama kuo tiksliau aprašyti asmenines istorijas, to meto politiką ir atmosferą, pasitelkiau memuarų knygas, leidinius apie Holokaustą bei istorinius dokumentus. Mano tikslas – kuo išsamiau aprašyti jaunasias pirmojo „oficialaus“ žydų konvojaus į Aušvicą keleives. Viena iš priemonių, pravertusių siekiant šio tikslo, – kūrybinė laisvė. Aptikę tiesioginės kalbos citatą, išskirtą kabutėmis, galite neabejoti, kad tai išgyvenusių kalinių ar liudininkų perpasakoti žodžiai iš pokalbių, kuriuose jos dalyvavo ar kuriuos girdėjo. Norėdama kuo vaizdingiau iliustruoti ar užpildyti fragmentiškas scenas, kai kuriais atvejais dialogus sukūriau pati – jie tekste išskirti brūkšniais. Tai dariau tais atvejais, kai liudijimuose apie kokį nors pokalbį ar teiginį yra tik užsiminta, bet jis nėra atkurtas.

Esu nuoširdžiai dėkinga Edithai Grosman ir jos artimiesiems, taip pat Grossų, Gelissenų ir Brandelų šeimoms, kurios mane priėmė į savo branduolį ir elgėsi lyg su garbės nare. „Tu mums lyg pusseserė“, – per savo devyniasdešimt ketvirtąjį gimtadienį

pripažino Editha, apsupta sūnaus, marčios, anūkių ir proanūkio (dar vienas proanūkis jau buvo pakeliui į pasaulį). Didžiulė garbė ir privilegija prisiliesti prie šių moterų istorijų, būti jų atstove ir metraštininke. Į Aušvicą jos išvyko dar paauglės. Namu grįžti pasisekė tik kelioms. Jų išgyvenimas – duoklė viso pasaulio moterims ir mergaitėms. Tai – jų istorija.